

Synonimika w gwarach

Autor: Halina Karaś

Synonimika w gwarach. Synonimika polega na wyrażaniu tej samej (lub podobnej) treści za pomocą dwu lub więcej różnych form językowych. Synonimia może dotyczyć konstrukcji składniowych (gw. beło mu śtyrdzieści roków : miół śtyrdzieści roków), form fleksyjnych (siedzima : siedzime) oraz wyrazów. Wyrazy równoznaczne i bliskoznaczne powszechnie nazywa się synonimami (grec. *synónymos* ‘równomienny’), choć niektórzy językoznawcy za synonim uznają tylko wyrazy równoznaczne. Wielość nazw w dialektach dla każdego desygnatu (nawet kilkadziesiąt i więcej), por. np. nazwy lemieszka: blat, blaszka, lemiesz, łopata, nakład, narożnik, naróg, pierć, plecak, płyta, podnózek, sosznik, stalica, szar, żelazko, żelazo, jest rezultatem zróżnicowania geograficznego, tzn. wynika z różnic leksykalnych między gwarami, które mają mniejsze lub większe zasoby wyrazów im tylko właściwych (zob. Słownictwo gwarowe – zróżnicowanie terytorialne). Czasem nazwy mogą dotyczyć nieznacznie różniących się desygnatów, np. inny typ budownictwa, odmienna budowa przedmiotu, itp. mogą powodować różnice językowe. O synonimach można mówić wtedy, gdy wielość nazw dla jednego desygnatu (lub cechy czy czynności) charakteryzuje nie dialekty w ogóle, ale poszczególne gwary. Synonimy absolutne (tj. wyrazy równoznaczne), podobnie jak w języku ogólnym, są rzadkie. Obecnie najczęściej mogą być wynikiem funkcjonowania w danej gwarze wyrazu typowego dla niej i wyrazu przejętego z polszczyzny ogólnej, np. małopolskie *cumelek* – *smoczek*. Częściej niż synonimy absolutne występują synonimy częściowe, tj. wyrazy bliskoznaczne, różniące się jedynie np. stopniem natężenia emocjonalnego, zakresem itp. Źródłem bogatej synonimii jest słowotwórstwo. Synonimy powstają w wyniku tworzenia nowych formacji od tego samego tematu za pomocą różnych formantów słowotwórczych (por. warianty słowotwórcze wyrazu itp.) lub bliskoznacznych podstaw za pomocą identycznych lub różnych formantów, np. śl. *fyrtok* : *poftaniec* : *pomotaniec* : *pomirwiyniec* ‘człowiek szybki, ale działający chaotycznie’. Także znaczna liczba wyrazów zdrobniałych, spieszczonych, zgrubiałych (zob. *Spieszczenia*, *Zdrobnienia*, *Zgrubienia*) wpływa na wielość wyrazów bliskoznacznych, różniących się jedynie stopniem ekspresywności. Źródłem synonimii może też być w dialektach szerzenie się nowych wyrazów wspólnych z językiem ogólnym (por. warianty nawiązujące do słownictwa ogólnopolskiego bądź gwarowego *biydok* : *borok* : *wiercipięta* : *wiyrzaczk*) czy przejętych z języków obcych, zwłaszcza na pograniczach językowych (zob. *Zapóżycczenia leksykalne*), np. *plotkarka* : *klebetnica* (słow.).